

Sobre 'Tino Costa', de Sebastià Juan Arbó

A les terres de l'Ebre

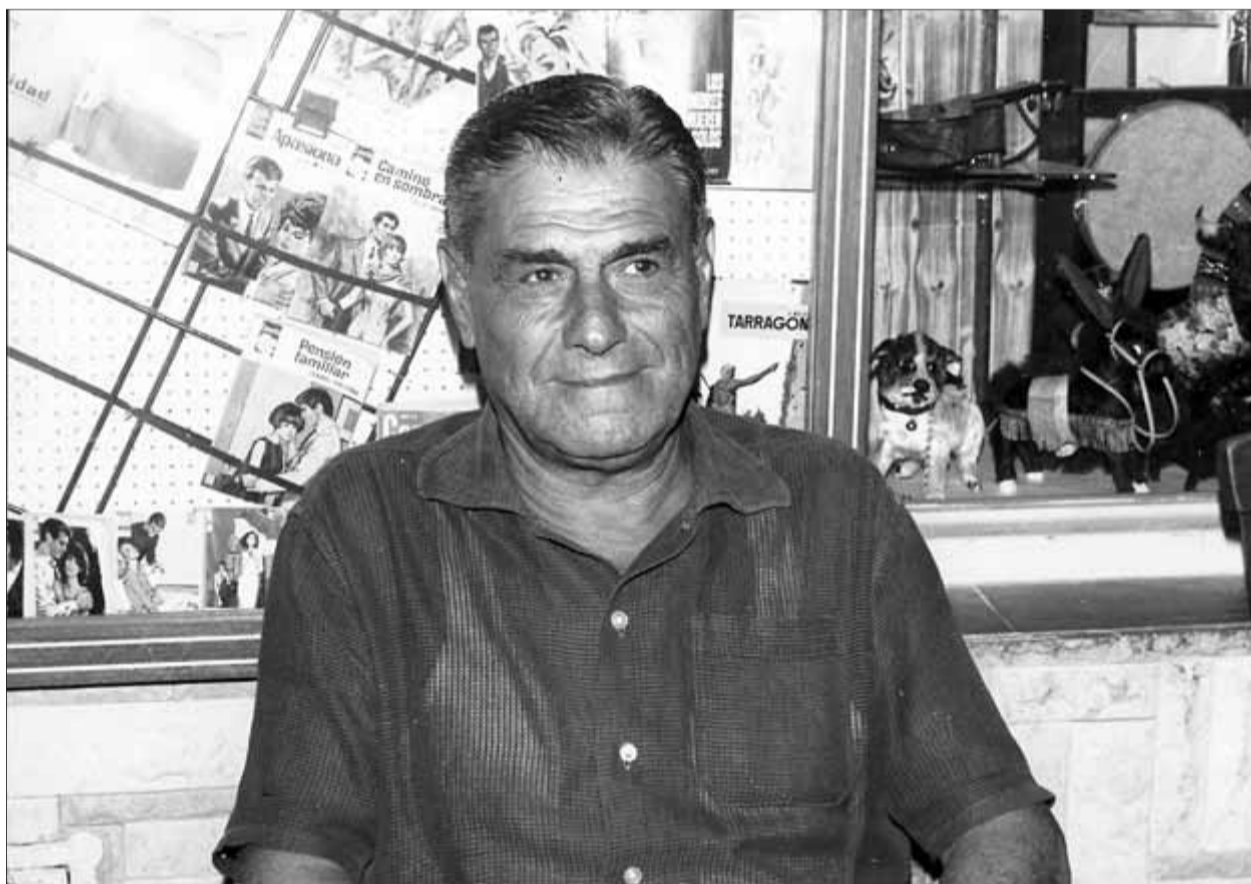
Club Editor a reeditat la novel·la 'Tino Costa', de Sebastià Juan Arbó, publicada per primer cop el 1947 • L'autor, que va néixer a Sant Carles de la Ràpita el 1902, va universalitzar les terres de l'Ebre • Carme Arnau

La reedició de *Tino Costa*, de Sebastià Juan Arbó, permet al lector actual recuperar un autor destacat de la novel·lística catalana i, sobretot, rellegir o llegir una obra de gran ambició literària que és una mena de culminació, ja a la postguerra –la novel·la es va publicar el 1947, simultàniament en català i castellà–, de la seva producció anterior: *L'inútil combat* (1931), *Terres de l'Ebre* (1932) i *Camins de nit* (1935), que formen una mena de trilogia de les terres de l'Ebre i constitueixen, de fet, el primer volum de les *Obres completes* (1966), que sortí dins la col·lecció d'Edicions 62 *Clàssics Catalans del segle XX* amb el títol *Novel·les de l'Ebre, I*, un projecte que no tingué continuïtat i amb el qual es volia donar, ja aleshores, nova actualitat a l'obra d'Arbó.

Demostra que es tracta d'un autor de marcada personalitat i ambició, fortament ancorat en una realitat concreta, les terres de l'Ebre, a les quals aconseguí donar universalitat a través del seu projecte literari. Arbó es va sentir permanentment vinculat al seu paisatge. Visqué la seva infantesa a Amposta, després d'haver abandonat Sant Carles de la Ràpita, on va néixer el 1902, amb el mar i una vida lliure, que sempre va enyorar.

Aquest escenari és sotmès a un procés de progressiva estilització, essencialització i, sobretot, mitificació, un procés que culmina, precisament, a *Tino Costa*, que té per escenari un poble, Santa Maria dels Monts, que sembla viure al marge del progrés i de l'actualitat, del temps, doncs, com acostuma a passar en els mites.

Aquesta evolució és també ben visible pel que fa al seu protagonista, que hi assoleix el màxim relleu, com ho demostra el fet de donar títol a la novel·la. I és que un dels autors que més marca-

Sebastià Juan Arbó és autor de 'Tino Costa', 'L'inútil combat' i 'Camins de nit', entre d'altres novel·les. ARXIU

Ruyra va ser el 'petit Tolstoi' i Arbó el 'petit Dostoievski'

ren la producció del jove Arbó –una empremta que abraçarà tota la seva producció– va ser Dostoievski, tant pel que fa a l'ambició de crear mons autònoms de gran volada, com pel que fa a l'estirp dels seus personatges, en bona part fills d'una de les creacions més valorades de l'autor rus, l'home subterrani, el protagonista de *Memòries del subsòl* (llibre que ja vaig comentar en aquest suplement, 4-11-2004), una figura de gran influència, ben visible, també, en diversos autors catalans i, de manera especial, en Puig i Ferrater –director literari de Proa, que publicà la primera novel·la d'Arbó– i en Joan Sales –director de Club

Editor–, concretament en la seva ben notable novel·la *Incerta glòria*.

Dostoievski, de fet, va ser un autor que suscità grans odis i fortes admiracions i que, per tant, no pot deixar indiferent el lector, però resulta inqüestionable el paper fonamental que tingué en la transformació dels personatges de ficció. Així ho van reconèixer creadors destacats, des de Virginia Woolf fins a André Gide, que va assenyalar la veritat, la vida que l'autor rus acostuma a infondre als seus personatges, uns personatges que, a més, acostumen a reflexionar de manera profunda sobre la condició humana, a interrogar-se sobre la vida, i és per tot plegat que les seves novel·les poden considerar-se com a existencials; i és que els personatges de Dostoievski acostumen a ser figures de gran complexitat, tenebroses, contradictòries i fins i tot dobles, però que esdevenen versemblants. I tot

el que apunto és perfectament aplicable als protagonistes d'Arbó en general i, de manera ben especial, a Tino Costa, cas límit pel fet de tractar-se d'un autèntic *maudit*, un personatge d'àmplia tradició literària.

En efecte, Tino Costa és, d'una banda, un home d'una gran tendresa i sensibilitat –es tracta, per demostrar-ho, d'un artista notable i intuïtiu, d'un escultor progressivament valorat– i, d'una altra, d'una figura imprevisible, desconeguda per a tothom, i fins i tot per a ell mateix, però ben conscient de la maldat que porta dins, una maldat que pot mostrar amb aquells que més estima. I en la convincent construcció d'aquest personatge amb fortes contradiccions Arbó demostra les seves qualitats de novel·lista i, també, les seves àmplies lectures, gràcies a les quals la seva obra va assolir una notable projecció. Tant *Tino Costa* com

Camins de nit van ser traduïdes al francès, en editorials prestigioses, mentre que un crític destacat d'aquell país el va considerar precursor i alhora integrant de l'escola espanyola del 1950.

Arbó, de ben jove, a més d'una gran atracció per la vida a l'aire lliure, va tenir un fort interès per la lectura i per l'escriptura, que marcarà tota la seva existència: ell serà, sobretot, un escriptor, un professional de l'escriptura i un dels darrers autors que va escriure en cafès, on li agradava treballar. En un el vaig conèixer, ja els darrers anys de la seva vida, molt preocupat per la repercussió de la seva obra. Tenint en compte aquesta voluntat, van ser les circumstàncies històriques, la guerra, de manera ben concreta, les que el portaren a escriure en castellà, i en els temps difícils del franquisme va redactar, per exemple, llargues biografies ben valorades de grans autors que admirava, general-

ment de figures que van viure amb dificultats per raons diverses: Verdager, Oscar Wilde, Cervantes... En canvi, la seva producció inicial, en un panorama particularment favorable al català, va ser sempre en aquesta llengua; es tracta d'una obra que va ser ben rebuda, malgrat algunes reticències que va suscitar la seva figura d'home poc avesat a doblegar-se a les normes de la societat convencional.

Si Ruyra va ser etiquetat de petit Tolstoi, Arbó va ser el petit Dostoievski, un dels seus models principals, al costat dels tràgics grecs i de la Bíblia, models decisius que atorguen solemnitat a la seva producció, a la seva prosa. Es tracta d'una producció a la qual, a més, acostuma a incorporar llegendes i cançons populars. Aquest és el cas de *Tino Costa* i constitueix, de fet, un altre dels encerts de la novel·la, perquè hi crea un embolcall màgic i popular en la veu anònima i omnipresent del poble, com s'esdevé amb el cor tràgic. Aquest és el cas de la parella protagonista, Tino i Mila, i si ell és considerat el fill del dimoni perquè, en la seva infantesa, lluità amb un llop i el pogué vèncer, l'atracció irresistible que sent per ell Mila, una noia de gran atractiu i bondat, s'explica perquè ella ha begut el "suc de les herbes collides a la lluna i mastegat l'arrel de l'estorlinda, que torba el cor i el pensament". L'amor i la mort s'uniran, de fet, en el desenllaç d'aquesta història d'amor, un desenllaç que s'imposa d'una manera tan gradual com inexorable; es tracta d'un binomi clàssic, des de l'origen del gènere, que uneix l'amor i la mort.

I és que les obres d'Arbó poden ser considerades tragèdies contemporànies, tragèdies de la soledat, amb una visió desolada de la vida, una vida sense esperances i, sobretot, presidida per un destí

VE DE LA PÀGINA ANTERIOR

del qual resulta impossible escapar. En bona part, l'accentuació del pessimisme es deu a la presència de la Guerra Civil, aquesta guerra que va destruir el món en el qual Arbó inicià, amb brillants expectatives, la seva producció. I és que, segons pensa el narrador, els àngels no passen de ser per a nosaltres un somni, mentre que els monstres, els botxins, els podem veure cada dia. "Ell, Tino Costa, la vida, la mirava a través dels horrors, encara latents al seu entorn de la Guerra Civil, en mil detalls de què havia estat testimoni anant pel món, en records de les seves lectures".

Tot està condicionat i al servei d'aquesta visió, d'aquest filtre; per exemple, hàbilment Arbó atribueix a la Guerra Civil un fet anterior: l'afusellament de la mare del comandant carlí Cabrera, nascut a Tortosa, pels seus enemics, fet que suscitava una viva repulsa a Europa. L'autor destaca, en referir-se novament a la guerra: "D'ella hem sentit explicar tantes atrocitats d'una part i de l'altra que gairebé ens fan abominar la humanitat. El pretext ha servit per a portar davant el piquet una dona de gairebé seixanta anys que no havia comès altre delictes que ésser la mare del bàndol enemic".

A l'hora de triar un exemple literari, l'autor recorre a un episodi especialment cruel de la *Divina comèdia*, el d'Ugolino de la Gherasdesca, ja en el cercle profund de l'infern, portat, amb els seus fills i nebots, a una torre per morir-hi, enmig dels crits d'una multitud tan inhumana com furiosa. Per tot plegat, Tino Costa es pregunta per la raó que pot tenir el càstig d'un innocent, per la justificació o recompensa que s'hi pot trobar.

En alguns punts de l'obra, sobretot en llegir els somnis i les escenes de grup o de multituds, ens sembla contemplar els coneguts i colpidors aiguaforts de Goya *Els desastres de la guerra*, que també reflectien la concepció pessimista que l'autor tenia de l'home en la història.

El final de *Tino Costa* també en podria ser un. Ara bé, en explicar aquesta història d'amor i de famílies enfrontades Arbó exposa, sobretot, la soledat, l'angoixa i fins i tot la incomunicació de l'home, d'uns personatges que no es confien a ningú i viuen com illes enmig de la gent, encarrats amb els dimonis que porten dins l'ànima, aquest mot tan freqüent en les novel·les russes; i el lector s'empassa amb un neguit i un respecte creixents la història que l'autor narra amb mà segura i sap embolcallar de categoria, gràcies als grans autors i obres que sempre van ser els seus models.

Sobre 'Tino Costa', de Sebastià Juan Arbó

Crònica lírica d'una tragèdia

Ramon Pla i Arxé

Als ulls de la gent, Tino Costa és un perdut; als ulls dels lectors de la novel·la, és un personatge tràgic condemnat a destruir el que valora, a desgraciar el que estima, a matar qui voldria conservar al seu costat tota la vida. La novel·la distingeix entre el caràcter del personatge –atractiu, esquerp, depressiu– i les seves accions a la manera com ho distingeix Aristòtil –i segurament Sebastià Juan Arbó ho sabia– quan escriu a la *Poètica* que "és pel caràcter que els homes són tals o tals, però és per les seves accions que són felïços o dissortats". Tino Costa no és, potser, dolent, però certament fa el mal i tota la novel·la està dedicada a resseguir el rastre de dolor –i de sang– que les seves accions provoquen en els que estima. Com a contrapunt d'aquest personatge hi ha Mila del Santo, una noia jove, sensible i maca que s'estima Tino Costa amb una passió que ultrapassa com una onada impetuosa tots els esculls que provoca el capteniment irracional de Tino. I la impressionant grandesa d'aquest amor de Mila fa més patètic, encara, el tràgic destí del protagonista que el dilapida.

L'acció de la novel·la se situa a Amposta, a l'època de les guerres carlines –cosa que dona versemblança a la brutalitat–, i la tracta com un fet històric que ha quedat a la memòria del vilatans: com un fet real, doncs, recobert, però, d'una certa patina mítica. L'autor s'assigna el paper de cronista. Per això l'obra comença amb un pròleg en què s'anuncia premonitòriament la tragèdia –"La petita Sileta fou morta en una nit de frenesí i d'horror"–, precisa les seves fonts –"de llavis d'aquells de qui vaig sentir-la referir allà al poble, a Amposta"– i la seva actitud de cronista: "Com un que estigués lligat de peus i mans i veïés com davant dels seus ulls s'atropellava un innocent". Un cronista, certament, però un cronista omniscient.

Arbó comença la novel·la quan Tino Costa torna a Amposta anys després d'haver-ne fugit amb Sia, la jove acompanyant d'un firaire, per a escàndol de tothom. Al poble hi ha tots els altres personatges de la novel·la: la seva mare, els seus pocs amics i Mila, que està promesa a un ric hereu que és també una excel·lent persona i que estima la noia. Però Tino i Mila es miren i d'aquesta mirada en neix un amor que els arrabassa "com un torb

Sebastià Juan Arbó (el quart començant per l'esquerra) en una reunió històrica del premi Planeta. ARXIU

Els personatges estan molt ben descrits, sobretot el difícil personatge de Mila

vertiginós [...] cap a la nit del sofriment i de la mort". Però tots ells tenen la seva història anterior, i el cronista –a mesura que avança l'argument principal des d'aquella mirada fins al desenllaç– ens subministra nombrosos expedients narratius –una tècnica tradicional a la novel·la del XIX– sobre els precedents de cada fet, personatge o situació de la trama bàsica. Per exemple, narra minuciosament la infància de Tino, marcada pel fet de ser fill de mare soltera en aquells anys terribles.

La crònica s'adiu amb les qualitats narratives de Sebastià Juan Arbó: són memorables algunes escenes corals en què els habitants del poble semblen sentir com un sol personatge, o l'impressionant relat gairebé cinematogràfic de la fuga de Tino perseguit pels vilatans, o la trobada dels amants una nit de tempesta, o la descripció de la Barcelona sòrdida dels baixos fons, o la brutal descripció de l'assassinat de la mare del general Cabrera, que serveix perquè Tino descobreixi el mal del món i per

obrir l'horitzó de la novel·la més enllà de l'anècdota. Són fragments certament antològics.

Els personatges estan molt ben descrits –els personatges principals tenen el clàssic retrat que inclou el seu aspecte, el seu caràcter i les seves conviccions–, especialment el difícil personatge de Mila, que ha de resultar convincent quan se la presenta com un esperit superior que domina, serena i indiferent a l'entorn, la resta de personatges, i ha de resultar atractiva quan exhibeix la seva determinació inflexible i obcecada. Mila és, certament, convincent i atractiva i restarà en el lector com un paradigma emocionant de la dona enamorada.

Menys sort té el personatge de Tino Costa, del qual sabem molt bé què fa i fins i tot què sent mentre ho fa, però que queda sempre com un enigma velat a la resta dels personatges i també al lector: la seva vocació artística –un rastre inequívocament modernista–, la seva determinació d'abandonar amb crueltat innecessària les dones que estima –Sia, Mila, Siseta– i fins i tot el tipus d'amor que professa a Mila s'expliquen pel vernís existencialista que el fa, amb "pulsio de mort", refractari als afectes i a la vida, però no permeten que el lector hi sintonitzi. O no prou. El reiterat destí tràgic del personatge no sembla una causalitat convincent en una novel·la de matriu realista. I malgrat això, *Tino*

Costa és una gran novel·la que, també avui, constitueix una lectura satisfactòria que el lector agrairà haver fet. Segurament perquè aquell cronista mira els seus personatges amb una profunda i commovedora pietat que ens els aproxima, i perquè és un narrador formidable.

Sebastià Juan Arbó (1902-1984) va escriure *Tino Costa* –la seva novel·la preferida– el 1939, com explica al *Pròleg a l'edició definitiva de Tino Costa*. La postguerra li impedí, és clar, publicarla. La primera edició (Ancora i Josep Janés), en català i en castellà, és del 1947 i malgrat que ell diu que "El públic –fora d'una petita minoria– no es va adonar a penes de la seva aparició", el cert és que es reedità el 1948. Va ser traduïda al francès (1954) "a la mateixa col·lecció *Du Monde entier* de la *Nouvel-le Revue Française* en la qual després han aparegut així mateix les traduccions d'*Incerta glòria*, de Joan Sales, i *La plaça del diamant*, de Mercè Rodoreda". Quan després de ser publicada per Edicions 62 li oferiren de reeditar-la a *El Club dels Novel·listes*, la revisà de dalt a baix: la situà per primera vegada a Amposta i l'expurgà de "llurs, quelcoms, homs, éssers...". Avui es llegeix amb facilitat i plaer. Aquesta fou l'edició definitiva (1968) i és la que avui es reedita a la mateixa col·lecció. És oportú que es posi novament a l'abast del públic majoritari al qual, raonablement, aspirava el seu autor.